

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

وزارت علوم، تحقیقات و فناوری

دانشگاه الزهراء (س)

دانشکده علوم اجتماعی و اقتصادی

پایان نامه جهت اخذ درجه کارشناسی ارشد

رشته علوم اقتصادی

عنوان:

رابطه رشد نقدینگی و تورم در فاصله سالهای ۱۳۴۵ تا ۱۳۸۵ در ایران

استاد راهنما:

دکتر بیژن لطیف

استاد مشاور:

دکتر بیژن بیدآباد

دانشجو:

سیده فاطمه الحسینی

اسفند ۱۳۸۷

عنوان: رابطه رشد نقدینگی و تورم در فاصله سالهای ۱۳۴۵ تا ۱۳۸۵ در ایران

نام و نام خانوادگی: سیده فاطمه الحسینی

رشته تحصیلی: علوم اقتصادی

استاد راهنما: دکتر بیژن لطیف

استاد مشاور: دکتر بیژن بیدآباد

سال تحصیلی: ۸۸ - ۱۳۸۷

چکیده

در این رساله ما برآنیم تا به بررسی رابطه شاخص قیمت و حجم نقدینگی در اقتصاد ایران بپردازیم. از آنجائی که معضل تورم در دهه های اخیر در کشور ایران از معضلات دائمی و مطرح در همه محافل بوده است، از این جهت توجه ما معطوف به بررسی یکی از دلایل عمده ایجاد تورم در ایران که همان بحث نقدینگی است، شده است. در این سالها عمدتاً^۱ به علت اعمال سیاستهای مالی پی در پی توسط دولت و به دنبال آن کسری بودجه های فراوان، دولت مجبور به تأمین مبالغ کسری از طریق استقراض از بانک مرکزی شده است. همین موضوع موجب رشد بیش از حد حجم نقدینگی و به دنبال آن ایجاد تقاضای اضافی در اقتصاد شده است. ضمناً^۲ در این رساله علاوه بر بررسی میزان اثرگذاری حجم نقدینگی بر شاخص قیمت، توجه خود را به فاکتوری معطوف نموده ایم که در محاسبات کنونی از حجم نقدینگی که توسط بانک مرکزی و سایر مراکز پولی انجام می شود، لحاظ نمی گردد و عبارت است از نقدینگی پنهان. از آنجائی که در کشور ما به دلایل متعدد، صندوق های قرض الحسنه به امر پولزائی در حجم گسترده مبادرت می ورزند، این در حالی است که نتایج فعالیت آنها از نظرها پنهان مانده است و مورد توجه قرار نمی گیرد، در صورتی که این مراکز با افتتاح حسابهای جاری و پس انداز و اعطای اعتبارات همانند بانکها به امر پولزائی و ایجاد نقدینگی می پردازند، که از آن تحت عنوان نقدینگی پنهان نام برده ایم و در این کار تحقیقاتی علاوه بر نقدینگی (آشکار)، به اندازه گیری رابطه نقدینگی پنهان و شاخص قیمت نیز خواهیم پرداخت. البته با این استدلال که صندوقها به دلیل عدم توجه و نظارت بر آنها، روز به روز بر حجم فعالیت پولی خود می افزایند و این می تواند خطری جدی برای آینده اقتصاد ایران به همراه داشته باشد. در طی این تحقیق و با انجام معادلات برآوردشده تأثیر پذیری شاخص قیمت از متغیر نقدینگی و نیز چشمگیر بودن اثر نقدینگی پنهان در مدل به اثبات خواهد رسید.

فصل اول

کلیات تحقیق

مقدمه :

در سالهای اخیر تورم همراه با بیکاری و به عبارت دیگر رکود، خصلت بارز اقتصاد ایران بوده است. در این سال ها تورم بمانند مسائلی چون افزایش جمعیت، بیکاری و توزیع ناعادلانه درآمد و... از مهمترین مشکلات اقتصاد ایران است، به طوری که نادیده انگاشتن این مسائل به تعمیق فقر و استمرار توسعه نیافتگی خواهد انجامید.

به طور کلی علت تورم عدم تطابق عرضه و تقاضای کالاها و خدمات می باشد. کاهش عرضه و یا افزایش تقاضای کالاها و خدمات هر کدام به شرط ثابت ماندن دیگری، باعث افزایش قیمت ها می شود. در کشور ما نیز در طی سال های گذشته نقدینگی بخش خصوصی عمدتاً " تحت تأثیر بودجه دولت افزایش یافته است و همواره به دنبال رفع مشکل کسری بودجه دولت، یک افزایش در حجم نقدینگی بخش خصوصی در کشور دیده می شود. به طوری که هیچگاه ترازنی بین جریان پولی و جریان کالا و خدمات وجود نداشته است. در حقیقت سیاستهای پولی بصورت دنباله رو سیاستهای مالی دولت عمل کرده است و حجم پول بر مبنای ضابطه از قبل تعیین شده ای افزایش نیافته است. نقدینگی عظیم بخش خصوصی به چند دلیل موجبات تورم شدید را فراهم کرده است، اول آنکه رشد نقدینگی با رشد تولید همراه نبوده است و با رشد نقدینگی و به دنبال آن رشد تقاضای کل، بروز تورم هم اجتناب ناپذیر خواهد بود. ثانیاً " با تمرکز نقدینگی در دست عده ای خاص این امکان برای آنان فراهم شد که بازار بسیاری از کالاها را به انحصار خود درآورند و با احتکار قیمت کالاها را افزایش دهند. همچنین بدلیل سودآوری ناچیز فعالیتهای تولیدی نسبت به امور بازرگانی و نیز به دلیل حجم زیاد نقدینگی، بخش خدمات و واسطه گری بشدت گسترش یافت.

هدف از این رساله اندازه گیری میزان اثرگذاری حجم نقدینگی بخش خصوصی بر میزان تورم در دهه های اخیر در کشور ایران می باشد. در همین راستا علاوه بر میزان نقدینگی رایج و اندازه گیری شده توسط بانک مرکزی ، توجه خود را به حجمی از نقدینگی موجود در اقتصاد معطوف می کنیم

که از نظرها دور مانده است و مورد توجه قرار نمی گیرد، که از آن به نقدینگی پنهان تعبیر می شود. حجم آن نیز روز به روز در حال افزایش است. به دنبال آن به بررسی نقش نقدینگی پنهان در بازار پول و اعتبار کشور و اثر آن بر تورم خواهیم پرداخت.

۱-۱- بیان مساله پژوهش :

با توجه به تاریخچه تورم در دنیا و بررسی هایی که در زمینه علل آن انجام گردیده عموماً " می توان ادعا کرد که نقدینگی و حجم تراکمی آن در یک اقتصاد می بایست بر سطح عمومی قیمت ها تاثیر گذار باشد. یا به عبارت دیگر رابطه متناسب بین حجم نقدینگی و سطح عمومی قیمت ها مورد انتظار است. اما در کشور ما ایران برخی محققان اقتصادی، گسست نسبت سطح عمومی قیمت ها و نقدینگی را مطرح می کنند که اگر اینطور باشد مساله بگرنج خواهد بود.

در این رساله به بحث روند نقدینگی و سطح عمومی قیمت ها در سالهای اخیر کشور ایران پرداخته می شود و علل تورم از بعد اینکه تا چه حد نقدینگی و نقدینگی پنهان بر آن موثرند مورد بررسی قرار می گیرد. به طور کلی تورم به صورت مناسب مورد توجه قرار می گیرد زیرا بحث نقدینگی و تورم از دغدغه های عمده مسئولین پولی کشور است.

۱-۲- اهمیت پژوهش :

تورم از مشکلات و معضلات مطرح و عمده امروز ایران اسلامی ماست زیرا که تورم موجب شکاف بیشتر جامعه شده و غنی را غنی تر، فقیر را فقیرتر می کند و موجب بی عدالتی و سایر مسائل اجتماعی و فرهنگی می گردد. که البته این شاخص در سالهای اخیر روند صعودی را طی کرده است.

۱-۳- هدف پژوهش :

در حقیقت از اهداف مهم این پژوهش، ریشه یابی علت اصلی تورم در ایران است ، تا مجریان و مسئولین پولی و مملکتی بتوانند در حل مشکل تورم توفیق بیشتری داشته باشند و نیز مطرح شدن مسائلی که ممکن است مورد توجه تصمیم گیران مملکتی قرار نگیرد.

۴-۱- فرضیه های پژوهش :

۱- رابطه معنی دار و قوی بین حجم نقدینگی و سطح عمومی قیمت ها در سالهای اخیر به مانند گذشته در ایران وجود ندارد.

۲- رابطه معنادار و قوی بین سطح عمومی قیمت ها و حجم نقدینگی پنهان در کشور وجود دارد.

۵-۱- پرسش های پژوهش :

۱- بین نرخ تورم موجود در کشور و حجم نقدینگی چه رابطه ای و به چه اندازه ای وجود دارد؟

۲- آیا می توان تمامی افزایش نرخ تورم را به تغییرات نقدینگی نسبت داد؟

۳- آیا عوامل غیر پولی بر افزایش نرخ تورم موثر می باشد؟

۴- آیا نقدینگی پنهان سبب تغییر رابطه حجم نقدینگی و سطح عمومی قیمت ها شده است؟

۶-۱- تعاریف عملیاتی :

بررسی میزان نقدینگی، نرخ تورم در سال های مختلف و تبیین روابط سیستماتیک یا روابط متقابل بین متغیرهای اثر گذار بر نرخ تورم از جمله نقدینگی پنهان در سال های اخیر. (نقدینگی پنهان حجمی از نقدینگی است که صندوق های قرض الحسنه با فعالیت خود در سطح کشور به عرضه آن می پردازند و از این جهت پنهان تلقی می شود که در تعریف متعارف نقدینگی در کشور لحاظ نمی گردد).

۷-۱- قلمرو موضوعی پژوهش :

قلمرو این رساله، تمرکز بر سیاست ها و مباحث پولی و بانکی دارد. ادبیات تحقیقی فراوانی چه در ایران و چه در سایر کشورها در این زمینه وجود دارد. عمدتاً "افزایش حجم پول در نظریه های کلاسیکی موجب افزایش سطح عمومی قیمت ها تلقی می شود. و کلاسیک های جدید نیز تمرکز بر

اصول و مباحث پولی دارند. در ایران رساله و مقالات متعددی در خصوص علت تورم نوشته شده است. در حال حاضر بسیاری عوامل مختلف مطرح می باشند که در تورم نقش دارند: از جمله عوامل پولی و غیر پولی. در این تحقیق علل پولی تورم که شامل نقدینگی و نقدینگی پنهان است مورد رسیدگی قرار داده می شود تا سهم هریک و تغییرات آن ها در دهه های اخیر مشخص گردد.

۸-۱- قلمرو زمانی پژوهش :

در این رساله به بررسی وضعیت و علل تورم در فاصله سالهای ۸۵-۱۳۴۵ خواهیم پرداخت.

۹-۱- قلمرو مکانی پژوهش :

این پژوهش به شکل مطالعه موردی اختصاص به وضعیت تورم در اقتصاد کشور ایران خواهد داشت.

۱۰-۱- روش پژوهش :

در این تحقیق از روشهای سنجی در بحث اقتصادسنجی از جمله روشهای OLS و کالمن فیلتر یا تکنیک time varying coefficient استفاده می گردد و با توجه به آمار دهه های اخیر روابط بین متغیرهای مستقل و تابع، به روشهای ذکر شده مورد سنجش قرار خواهد گرفت.

۱۱-۱- نوع پژوهش :

این تحقیق یک تحقیق کاربردی است و پیشنهادات ارائه شده در آن می تواند مورد استفاده سیاستگذاران و تصمیم گیران پولی کشور قرار گیرد.

۱۲-۱- منابع جمع آوری اطلاعات :

داده ها و اطلاعات به صورت همگن و قیمت های ثابت ارائه شده توسط بانک مرکزی و سازمان مدیریت و برنامه ریزی و مرکز آمار ایران، مورد استفاده قرار گرفته است.

۱۳-۱- محدودیت های پژوهش :

از مهمترین و بزرگترین محدودیت این پژوهش مشکلات آماری است و آماری منسجم در مورد صندوق های قرض الحسنه و حجم فعالیت آنها موجود نمی باشد و یا اگر هم موجود است به صورت

محرمانه در بانک مرکزی یا مرکز آمار می باشد. به طوری که برای یک کار تحقیقاتی و عملیاتی در دسترس قرار نمی گیرد و همین موضوع موجب گردیده است در این تحقیق با مشکلاتی روبرو شویم که نهایتاً از لحاظ زمانی این پژوهش به طول انجام پذیرفت.

۱۴-۱- نهاد یاموسساتی که می توانند از یافته های این پژوهش بهره گیرند :

بانک مرکزی، بانکهای تجاری، وزارت اقتصاد و دارایی، سازمان مدیریت و برنامه ریزی کشور و در نهایت نهاد ریاست جمهوری ، سازمان هایی هستند که می توانند از نتایج این تحقیق بهره مند شوند و در سیاستگذاری ها و تصمیم گیری ها این نتایج را مدنظر قرار دهند

فصل دوم

مبانی تئوریک و ادبیات تحقیق

مقدمه:

این فصل شامل مبانی تئوریک و ادبیات تحقیق می باشد که در ۴ بخش ارائه شده است. بخش اول آن پول و نقدینگی می باشد ، که در آن به تعاریفی از پول و حجم نقدینگی و نیز بیان تاریخچه ای از پول و مکانیزم خلق آن در اقتصاد جوامع از ابتدا تا کنون پرداخته شده است . پس از آن در بخش دوم این فصل ، مروری بر مبانی نظری تورم ، به تعریف و انواع تورم و نیز پایه های تئوریک علل آن و در آخر به آسیبهای تورم اشاره شده است. در بخش بعدی، نقدینگی پنهان و صندوق های قرض الحسنه ، به تعریف بخشی از نقدینگی در اقتصاد می پردازیم که تاکنون از نظرها پنهان بوده است، و نیز ناشی از فعالیت صندوق های قرض الحسنه می باشد. بنابراین در بخش مذکور نحوه فعالیت این صندوق ها و میزان اثرگذاری آنها بر اقتصاد پولی مورد بررسی قرار گرفته است . نهایتاً" در قسمت چهارم مطالعات انجام شده در زمینه تورم و علل پولی آن در دو بخش مربوط به کشورهای در حال توسعه و کشور ایران ارائه خواهد شد و نیز به بیان تحقیقات انجام گرفته در زمینه نقدینگی پنهان در ایران خواهیم پرداخت.

۱-۲- پول و نقدینگی :

۱-۱-۲- مفهوم پول:

برای پول تعاریف مختلفی ذکر شده که رایج ترین تعریف پول ، پول را شامل وسایل دادو ستد مورد قبول عموم در نظر می گیرد که به سرعت قابل انتقال است. بر این اساس پول شامل اسکناس و مسکوک در دست مردم ، به علاوه سپرده های دیداری یا حسابهای جاری ، است که گاهی از این تعریف تحت عنوان تعریف محدود پول نامبرده می شود.

$$M_1 = M^S = CU + DD$$

که در آن M ، پول، CU اسکناس و مسکوک در دست مردم و DD سپرده های دیداری می باشند. سپرده های دیداری سپرده های بانکی هستند که با صدور چک قابل برداشت یا قابل انتقال به دیگران می باشند. از آنجا که معمولاً "در دادوستد یا اسکناس بکار برده می شود و یا از چک استفاده می گردد، این تعریف رایج ترین تعریف پول در اقتصاد کلان می باشد. البته تعاریف دیگری نیز برای پول مطرح شده است از جمله تعریف موسوم به شیکاگو، که توسط فریدمن فرموله شده است. بر این اساس پول عبارت است از هرگونه دارایی که قادر است جانشین موقت قدرت خرید بشود.

۲-۱-۲- وظایف پول:

طبق نظر علمای اقتصاد سرمایه داری ، پول دارای سه وظیفه عمده است:

۱- پول به عنوان وسیله مبادله

۲- پول به عنوان واحد شمارش یا معیار سنجش ارزش

۳- پول به عنوان ذخیره ارزش یا ثروت

گاهی وظیفه چهارمی نیز برای پول ذکر می شود و آن "وسیله تسویه پرداختهای معوق" است. منظور آن است که تسویه قراردادی مانند وام بین بانک و مشتری با استفاده از واحدهای پول بیان می شود. البته این وظیفه پول را می توان ترکیبی از وظایف قبلی آن در نظر گرفت.

۳-۱-۲- تاریخچه تکامل پول:^۱

در طول زمان های مختلف اشکال گوناگونی از پول وجود داشته است و کالاهای مختلفی نقش وسیله مبادله را به خود گرفته اند. تا حدود دو قرن پیش، پول عمدتاً^۱ به شکل پول کالایی (commodity money) بوده است. در دورانهای ابتدایی شکل گیری دادوستد کالاهایی که بیشتر مورد مبادله قرار می گرفتند و یا در زندگی اقتصادی اهمیت ویژه ای داشتند، نقش پول را ایفا کرده و واسطه مبادلات قرار می گرفته اند. اما با گسترش جوامع بشری، وسعت یافتن مبادلات و پیدایش تقسیم کار، فلزات قیمتی به ویژه طلا و نقره به عنوان مناسبترین وسیله برای ایفای نقش پول پذیرفته شدند و انواع نظامهای پول فلزی ایجاد شدند.

اکثر کشورهای اروپایی تا اوایل قرن نوزدهم دارای نظام پایه پولی موازی دو فلز طلا و نقره بوده اند. در این نظام پولی هیچ گونه رابطه یا برابری رسمی برای مبادله طلا و نقره وجود نداشت.

پس از آن به دلیل عیب و کاستی عمده ای که در این نظام وجود داشت و آن نیز نوسانات شدید در ارزش این دو فلز به دلیل فراوانی یا کمیابی آنها بود، نظام پایه دوفلزی با رابطه مشخص بوجود آمد. در این نظام هر دو فلز طلا و نقره، پول رسمی شناخته شده و بین واحدهای این دو فلز رابطه قانونی و مشخصی از طرف دستگاه حاکمه برقرار گردید. اما این نظام پولی نیز با مشکلاتی مواجه گردید و به جای آن نظام پولی تک فلزی در دنیا متداول شد. در مناطقی از جهان پول یک فلزی نقره و در مناطقی دیگر نظام پولی یک فلزی طلا برگزیده شد. در ایران از سال ۱۳۰۸ پایه پولی از نقره به طلا تبدیل یافت.

اما با مشکلاتی که در بکارگیری پولهای فلزی وجود داشت از جمله سنگینی وزن، خطر سرقت، تعیین عیار مسکوکات و سائیدگی فلزات و تقلب در ضرب، به طور طبیعی پولهای فلزی جای خود را به پول با ظاهری متفاوت داد و دو نوع وسیله عمدتاً^۱ برای برطرف کردن این موانع بوجود آمد. یکی برات و دیگری بیجک (گواهینامه یا رسید).

^۱ - قبادی، فرخ، رئیس دانا، فریبرز، پول و تورم، ۱۳۶۸

۱- برات^۱: استفاده از این ابزار بدین ترتیب بود که، فردی که کالایی را از منطقه ای غیر از محل کار خود خریداری می کرد در صورتی که خریدار از نظر فروشنده دارای شناخت کافی و اعتبار لازم بود به جای پرداخت وجه کالا به صورت پول فلزی، به فروشنده برگ کاغذی تسلیم می کرد که نمایانگر ارزش مورد مبادله و گواهی و تصدیق بر دین و بدهکاری خریدار نسبت به فروشنده بود. این برگ کاغذ تسلیم فروشنده می گردید. فروشنده این برات را به صراف یا بانک شهر خود تسلیم می نمود و پول فلزی دریافت می کرد. بانک یا صراف در شهر فروشنده، برات را برای بانک یا صراف مورد اعتماد شهر خریدار کالا ارسال می کرد. بانک واقع در شهر خریدار کالا به نوبه خود برات را در مقابل دریافت پول فلزی طلا و نقره به خریدار کالا تسلیم می کرد. بانکهای واقع در دو شهر خریدار و فروشنده هر چند گاه یکبار به حسابهای خود رسیدگی می کردند و میزان طلبکاری و بدهکاری خود را مشخص می نمودند.

استفاده از این ابزار در قرن شانزده تا نوزده به اوج خود رسیده بود و توسط افراد دارنده آن ظهر نویسی می گردید و در معاملات به جای پولهای فلزی مورد استفاده قرار می گرفت. برات بر خلاف پولهای فلزی ارزش ذاتی نداشت بلکه در واقع اعتبار امضا کننده آن بود که به آن ارزش اعتباری می داد.

۲- بیجک^۲: راه دیگری که در انجام معاملات بکار گرفته شد استفاده از بیجک یا رسید بود بدین ترتیب که افراد به خاطر هراس از سرقت و اشکالات موجود در نگهداری فلز گرانبها در منزل، پول فلزی خود را به افراد معتمد و یا صرافها (در کشورهای غربی بانکها) می سپردند و در ازای آن رسید از طرف یا فرد مورد اعتماد دریافت می داشتند که در ایران به بیجک معروف بود. البته مبلغی نیز بابت نگهداری پول فلزی به صورت کارمزد به فرد معتمد یا صراف پرداخت می گردید. و مکانیزم عملکرد آن بدین ترتیب بود که هر شخص با در دست داشتن بیجک هرگاه که اراده می کرد، به

---

۱ - توتونچیان، ایرج، اقتصاد پول و بانکداری، فصل دوم، ۱۳۷۵

۲ - همان

صراف مراجعه نموده و پول فلزی خود را دریافت می کرد. به تدریج با اعتمادی که به این رسیدها پیدا شده بود در معاملات بین دو منطقه یا دو شهر مختلف مورد استفاده قرار گرفتند.

این امر از حدود هزار سال پیش در اغلب مراکز تجاری شناخته شده و رایج بوده است. در ایران بیجک در نیمه دوم سده نوزده و عمدتاً^۱ در مراکز مهم تجاری نظیر تبریز، اصفهان و شیراز رواج داشته و در همان شهرهایی که صادر می شده تا حدودی نقش اسکناس را ایفا می کرده است.

با بکاربردن ابزارهای برات و بیجک ضمن اینکه سهولت بیشتری در انجام دادو ستد بوجود آمد موجب افزایش بازدهی در انجام مبادلات نیز گردید.

۴-۱-۲- انتشار اسکناس و آغاز عملیات بانکی :

تا مدتها در اغلب نقاط جهان رسیدهایی که صرافان و افراد مورد اعتماد به صاحبان سکه های طلا و نقره می دادند به عنوان وسیله ای برای انجام مبادلات در گردش بود. از آنجایی که معمولاً^۲ به واسطه وظیفه ای که صرافان یافته بودند همواره مقداری پول فلزی در صندوق باقی می ماند که این رقم مابه التفاوت مبالغ سپرده شده و بازپس گرفته شده بود. بعد از مدتی تجربه، صرافان آموختند که چه نسبت از کل پولهای فلزی امانت گذارده شده نزد آنان بلااستفاده باقی می ماند. در چنین شرایطی موقعیتی پیش می آید که از این مابه التفاوت برای پرداخت وام به افرادی که پول فلزی ندارند استفاده شود.

در آغاز، مقدار وام یا قرضی که اعطا می شد می بایست به اندازه مقدار مازاد پولهای فلزی می بود. اما بعدها پس از اینکه صرافان ملاحظه کردند که رسیدههای صادره آنان دست به دست می چرخد و حکم پول را پیدا کرده است، به این فکر افتادند که به متقاضیان وام به جای پرداخت پول فلزی، رسیدی معادل قرض خواسته شده تسلیم نمایند. در نتیجه با مقبولیت و بکارگیری رسید، این اندیشه بوجود آمد که^۳ "رسید استاندارد"^۱ با مبالغ مشخص و از قبل تعیین و آماده شده پدید آید و به بلیط نیز موسوم شد. اولین بار این ابتکار توسط یک بانکدار سوئدی و موسس بانک استکهلم بنام

---

۱ - مشکات ، محمد ، پول ، تهران ، دانشگاه تهران ، صفحه ۱۶

پالمستروخ صورت گرفت و در سال ۱۶۵۶ مبادرت به تهیه بلیطهایی استاندارد با مبالغ مشخص و معین و از پیش تعیین شده نمود و از آنها به جای رسیدهای پول فلزی طلا و نقره و نیز اعطای وام استفاده نمود با افزایش بازدهی و سهولت در بکارگیری این رسیدهها، مقبولیت و استفاده در بکارگیری آنها در معاملات و مبادلات بیش از پیش گردید.

۵-۱-۲- مکانیزم انتشار اسکناس:^۱

بانکها (صرافی ها)، در حقیقت با ترکیب اعتماد کسب شده و پشتوانه پول فلزی ذخیره شده مبادرت به انتشار اسکناس کردند. لذا برای بررسی بهتر نحوه انتشار اسکناس مثالی با اعداد فرضی به شکل زیر ذکر می گردد.

قبل از اینکه بانکی اقدام به انتشار اسکناس نماید ترازنامه آن ممکن است اینگونه تجسم شود:

فرض می شود که بانک با سرمایه ۲۰ میلیون واحد پولی تاسیس یافته و همین مقدار به صورت تاسیسات و اموال مصرف شده باشد. اگر مردم با حسن اعتمادی که نسبت به بانک یاد شده پیدا نموده اند، مقدار ۲۰۰ میلیون واحد پولی به صورت مسکوکات فلزی گرانبها نزد بانک به امانت بگذارند، این مقدار مسکوکات از یک سو به عنوان سپرده مردم نزد بانک از اقلام بدهی بانک محسوب می شود و از سوی دیگر چون در صندوق بانک حفظ می شود به عنوان یکی از اقلام دارایی بانک منظور می گردد. (توجه داریم که همگی افراد سپرده گذار برای دریافت سپرده خود یکباره به بانک مراجعه نمی کنند). همچنین معقول است فرض شود مقداری که به طور متوسط در طی دوره در بانک به امانت گذارده می شود از مقدار سپرده هایی که از بانک خارج می شود بیشتر باشد. بنابراین همواره مقداری پول فلزی در آخر دوره در صندوق دست نخورده باقی می ماند. با توجه به نکات یاد شده می توان ترازنامه بانک مزبور را قبل از انتشار اسکناس و اعطای وام برای آخر دوره به صورت زیر نوشت:

---

۲ - توتونچیان ، ایرج ، اقتصاد پول و بانکداری ، فصل دوم ، ۱۳۷۵

بدهی	دارایی
۲۰ سرمایه	۲۰ تاسیسات و اموال
۲۰۰ سپرده مردم	۲۰۰ پول فلزی گرانبها (حفظ شده و باقیمانده در صندوق)
۲۲۰ جمع بدهیها	۲۲۰ جمع داراییها

با توجه به فروض ذکر شده بانکدار می تواند ۲۰۰ میلیون واحد پولی که به صورت دست نخورده در صندوق باقی مانده را به مردم وام بدهد و از دریافت بهره از وام گیرندگان استفاده نماید. بانک در قبال پرداخت وام از وام گیرندگان اسناد و مدارکی را دریافت می دارد که آن را اسناد دریافتی می نامیم. در نتیجه ترازنامه بانک پس از اعطای وام و قبل از انتشار اسکناس به صورت زیر در خواهد آمد:

بدهی	دارایی
۲۰ سرمایه	۲۰ تاسیسات و اموال
۲۰۰ سپرده مردم	۲۰۰ اسناد دریافتی (اخذ شده از وام گیرندگان)
۲۲۰ جمع بدهیها	۲۲۰ جمع داراییها

بدین ترتیب بانک از یک سو برای کسانی که پول فلزی خود را در صندوق گذارده اند، رسید (بیجک) صادر نموده و به آنها داده است و در معاملات در حال گردش است. از سوی دیگر بانکدار به کسی که خواهان وام بوده عین پولهای فلزی دست نخورده را پرداخت کرده است. در نتیجه روشن است که حجم پول تزریق شده به جامعه بیش از مقدار پول فلزی سپرده شده در بانک

می باشد. حال اگر نرخ بهره ای که بانکدار در ازای وام، دریافت می کند را فرضاً "۴٪ در نظر بگیریم استفاده بانک ناشی از دریافت بهره به صورت زیر می باشد:

$$200 \times 0.04 = 8$$

حال اگر فرض نماییم که به علت رقابت در جذب پولهای مردم، بانکداران حاضر شده اند که درصدی به عنوان بهره به صاحبان سپرده پرداخت نمایند (فرضاً "در این مثال ۲٪). در نهایت سود بانکدار ناشی از تفاوت نرخ بهره دریافتی و پرداختی می باشد. به مقدار زیر:

$$4\% - 2\% = 2\%$$

$$200 \times 2\% = 4$$

ولی چنان که بحث شد بانکدار به زودی درخواست یافت که رسیدهها و بیجک های صادره از سوی وی مقبولیت یافته و دست به دست می چرخد و حتی می تواند به کسانی که خواهان وام یا اعتبار هستند نیز از رسیدههای صادرشده خود پرداخت نماید. بنابراین اسکناسها بدهی بانکدار تلقی می شود. این نکته مهمی است که موجب انتشار اسکناس می گردد.

ضمناً "بانکدار به پشتوانه اسناد و مدارک دریافتی در قبال اعطای وام، می تواند بیش از مقدار پول فلزی موجود در صندوق وام اعطا نماید و توانایی خرید اسمی بوجود بیاورد. اینکه تا چه مقدار بیش از مقدار پول فلزی موجود در صندوق می توان اسکناس منتشر نمود، به اعتماد مردم نسبت به بانکدار و مقبولیت اسکناسها و احتیاط لازم از سوی بانکدار بستگی دارد.

می توان ترازنامه بانک را پس از انتشار اسکناس به صورت زیر تنظیم نمود:

دارایی	بدهی
تاسیسات و اموال	۲۰ سرمایه
پول فلزی در صندوق	۲۰۰ سپرده مردم
اسناد دریافتی	۵۰۰ اسکناس در جریان
جمع داراییها	۷۲۰ جمع بدهیها

با توجه به ترازنامه فوق مشخص می شود که بانک توانسته است به جای اینکه مستقیماً " پول فلزی در صندوق مانده را وام دهد یا به تنزیل بروات و اسناد پردازد، اقدام به انتشار اسکناس نماید. بدین ترتیب به مراتب بیش از میزان پول فلزی که بانک در صندوق خود دارد، پول ایجاد کرده و توانایی خرید اسمی بوجود آورده است.

۶-۱-۲- عدم قابلیت تبدیل اسکناس:

با بی ارزش شدن اسکناس در پی انتشار انبوه آن و بدون توجه به میزان پشتوانه پول فلزی، مردم اعتماد خود را به اسکناس از دست داده بودند و همگان در انجام معاملات خواهان پول فلزی بودند، زیرا علیرغم تعهد نسبت به اینکه هرگاه اسکناس به بانک ارائه شود عندالمطالبه قابل تبدیل به پول فلزی باشد، بانکها از تبدیل اسکناس به پول فلزی سرباز زدند. بنابراین اسکناس به یک سند اعتباری تبدیل گشت و دیگر یک سند و حواله فلزی نبود.

بنابراین در اواخر قرن نوزدهم که تجارت آزاد بین کشورها توسعه یافت، ضرورت وجود یک سیستم تسویه بین المللی با فرمول بندی مناسب بیشتر احساس گردید. گرچه در آن زمان تفاهم بین المللی چندانی همانند امروز بر روی این امر نبود، هرکشوری پس از دیگری مبادرت به اظهار و اعلام نرخ برابری اسمی برای پول ملی خود در برابر طلا نمود و تلاش کرد مقررات شناخته شده و مربوط در این زمینه را دقیقاً رعایت نماید که این مقررات همان نظریه پایه طلای کلاسیک ها بود. ایالات متحده امریکا جزو متاخران پیوستن با این سیستم بود و تا سال ۱۸۷۹ به سیستم پایه طلا نپیوسته بود. نظام پایه طلا تا جنگ جهانی اول به نحو مناسبی عمل کرد ولی جنگ جهانی اول الگوهای تجارت بین کشورها را تخریب نمود و به دنبال آن حجم تجارت بین المللی نیز محدود شد. که منتهی به دوره رکود وسیع دهه ۱۹۳۰ گردید. در این دوره تلاش زیادی به عمل آمد که مجدداً نظام پایه طلا را به کار گیرند. ایالات متحده در سال ۱۹۱۹ و انگلستان در سال ۱۹۲۵ و فرانسه در سال ۱۹۲۸ مجدداً به آن سیستم بازگشتند. ولی مسئله پیدا نمودن برابری منطقی جدیدی که